

גַּר צֶדֶק נִצְחָתוֹ כְּנַחֲלֵק לוֹ לַיְלָה'

מלחמת אברהם וארבעת המלכים ומשמעותה לדורות

הקדמה

- א. מסע ארבעת המלכים
- ב. המסע המלחמתי של אברהם
- ג. כיצד הצליח אברהם לנצח את ארבעת המלכים
- ד. ישראל בימי משה הלכו במסלול ארבעת המלכים
- ה. משמעות כיבושי אברהם
- ו. המשמעות של כיבוש עבר הירדן המזרחי
- ז. כיבוש הגבול הדרומי על ידי האבות - עד הנילוס
- ח. ההקבלה בין פרק יד לפרק טו ומשמעות הרצף של פרשת 'לך-לך' סיכום

הקדמה

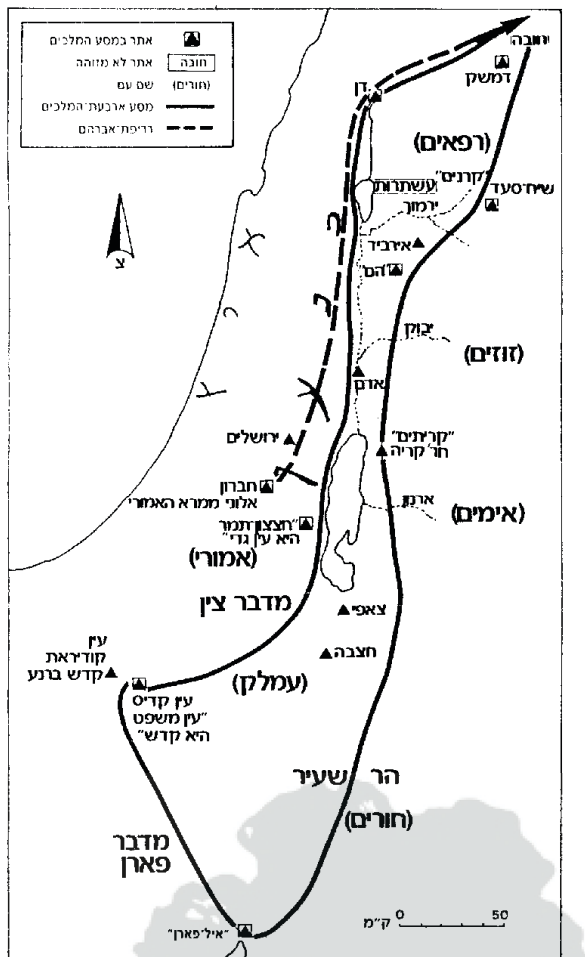
התורה מאריכה בסיפור מלחמת ארבעת המלכים נגד החמישה (בראשית פרק יד). המלכים נזכרים בשמותם ובשם ארצותיהם, הוזכרו מספר שנות השיעבוד והמרדה, יש פירוט רב בשמות העמים והמקומות שהם כבשו ושבחם חנו ובתיאור מסע הקרב שלהם. אריכות זו תמוהה, מפני שאינה קשורה לסיפורו של אברהם, שהרי אברהם רדף אחרי ארבעת המלכים רק לאחר שניצחו את חמשת המלכים ועלו צפונה. בנוסף, מה יוצא לנו מסיפור המלחמות הללו במקומות אלה? היה מספיק לומר: "ויצאו מלך סדום ומלך עמורה... ויערכו מלחמה בעמק השדים את פְּדָרְלָעֶמֶר וכו', וינצחו ארבעת המלכים ויקחו את לוט" או משהו בדומה לזה, ואז התורה הייתה מספרת מה עשה אברהם כדי להצילו, אבל כל שאר הסיפור אין בו לכאורה צורך כלל!

1 אברבנאל בראשית לך לך, שאלה טז. הרב אליעזר אשכנזי, "מעשי ה'", ירושלים תשמ"ז, עמ' פב. הרב דוד צבי הופמן, בראשית יד. הרב צבי הירש, ספר נפלאות מתורת ה' יתברך, ורשה תרל"ט, מאמר חופר מטמוני אבות, פרק יז, עמ' 80-81. חתם סופר על התורה, בראשית לך לך, ד"ה ויהי בימי אמרפל, דף מו; הנ"ל, תורת משה על התורה, ירושלים תשל"ב, בראשית פרשת לך לך ד"ה אחרי הפרד, עמ' ה, ב. הרב זלמן סורוצקין, אזנים לתורה, ירושלים תשמ"ה, בראשית לך לך יד, ה (ועי' מה שכתבו קאסטו בספר בראשית ומבנהו, ירושלים תש"ן, עמ' 311-313; זכריה קלאי, מסע כדרלעמר בראי ההיסטוריוגרפיה המקראית, שנתון לחקר המזרח הקדום, ירושלים תשמ"ו-תשמ"ט, עמ' 153-168; יהושע מ' גרינץ, ייחודו וקדמותו של ספר בראשית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 69-70; ניסן אררט, "סיפור המלחמה של אברהם העברי", בית מקרא כרך מב (ניסן-סיון תשנ"ו), עמ' 219-229; הרב יואל בן נון, פרקי האבות: עיונים בפרשיות האבות בספר בראשית, אלון שבות תשס"ג, "הארץ וארץ כנען בתורה", עמ' 54-64; יואל אליצור, מקום בפרשה, תל-אביב תשע"ד, עמ' 44-50; 362-370; יונתן גרוסמן, אברהם: סיפורו של מסע, תל-אביב תשס"ד, עמ' 73-78).

א. מסע ארבעת המלכים

ארבעת המלכים הגיעו מהצפון: "אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ שְׁנָעַר" - מֶלֶךְ בַּבְּלָה הַדְּרוּמִית של בבל, "אַרְיוֹן מֶלֶךְ אֶלְסָר" - מֶלֶךְ בְּתֵל לָרִיסָה [או לְרִסָּה] על גדות הַפְּרַת הַתַּחְתּוֹן, "פְּדָרְלֵעָמֹר מֶלֶךְ עֵילָם" - מַדְרוּם מִזְרַח לַחִידְקַל, וְתִדְעַל מֶלֶךְ גּוֹזִים - בַּעֲבֵר הַנְּהַר. הֵם נִלְחָמוּ בַחֲמֶשֶׁת הַמַּלְכִים שֶׁמִּדְרוּ בָהֶם: מֶלֶךְ סְדֵם, מֶלֶךְ עַמְרָה, מֶלֶךְ אֲדָמָה, מֶלֶךְ צְבוּיִים, מֶלֶךְ פְּלַע הִיא צֶעַר - שִׁישְׁבוּ בַחֲלָקוֹ הַדְּרוּמִי וְהַדְּרוּמִי-מִזְרָחִי שֶׁל יַם הַמֶּלַח הַקָּיִים הַיּוֹם. בַּמִּסְעָם עָבְרוּ דֶרֶךְ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִי וְכִבְּשׁוּ אֶרְצוֹת אַרְבַּעָה עַמִּים: אֶת הַרְפָּאִים פְּעֻשְׁתָּרֵת קְרַנִּים - בְּבִשׁוֹן, מִקּוֹם מוֹשְׁבּוֹ שֶׁל עוֹג, וְאֶת הַזְּזִיִּים (או הַזְּמֻמִּים בְּדַבְרֵים ב, כ) תּוֹשְׁבֵיהֶם הַקְּדוּמִים שֶׁל אֶרֶץ עַמּוֹן שִׁישְׁבוּ בְּעִיר הֶם שֶׁשְׁכָנָה בַגְּלַעַד הַצְּפוֹנִי, מַדְרוּם מֵעֵרֶב לְאֵיֶרְבֵּיד שֶׁל הַיּוֹם, וְאֶת הָאֲמִים בְּשׁוּהָ קְרַיִתִּים - תּוֹשְׁבֵיהֶם הַקְּדוּמִים שֶׁל מוֹאָב בְּמִישׁוֹר קְרַיִתִּים בַּצְּפוֹן הָאֲרֻנוֹן, וְאֶת הַחֲרִי - תּוֹשְׁבֵיהֶם הַקְּדוּמִים שֶׁל אֲדוּם בְּהַרְרָם שְׁעִיר, עַד אֵיל פְּאָרֶן אֲשֶׁר עַל הַמְּדַבֵּר - מִמִּזְרָח לַעֲרַבָה, עַד חֶבֶל אֵילַת וְעַצִּיּוֹן גֶּבֶר לְחוּף יַם סוּף.² מִשֶּׁם חִזְרוּ לְאֲחוּרֵיהֶם ("וַיִּשׁוּבוּ") צְפוֹנָה-מֵעֲרַבָה, וְהַתְּקַדְמוֹ לַנֶּגֶב הַמִּרְכָּזִי לַעֲיֹן מְשֻׁפֵּט הוּא קִדְשׁ וַיִּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעַמְּלָקִי - עֵינַן מְשֻׁפֵּט לֹא זוֹהֶתָה, אֲךָ קִדְשׁ מִזוּהָה עִם פִּטְרָה בַּגְּבוּל אֲדוּם (בַּמְּדַבֵּר צִיּוֹן), וַיִּשׁ הַמִּזְהָרִים אֹתָהּ עִם קִדְשׁ בְּרַנַּע בַּמְּדַבֵּר פֶּאֶרֶן (תֵּל אֶל-קִדְיָרָת)³. שְׂדֵה הָעַמְּלָקִי הוּא הַנֶּגֶב שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהֵם הַמְּשִׁיכֵי עַד תְּחֻצּוֹן תְּמָר מִקּוֹם מוֹשְׁבּוֹ שֶׁל הָאֲמוּרִי - הִיא עֵינַן גְּדִי שֶׁבַּמְּדַבֵּר יְהוּדָה בְּדְרוּם מֵעֵרֶב יַם הַמֶּלַח. בַּמִּלְחָמָה הֵם הִשְׁתַּלְטוּ לַמַּעֲשָׂה עַל עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִי (הַבִּשְׁוֹן, עַמּוֹן, מוֹאָב וְאֲדוּם) וְעַל הַנֶּגֶב הַדְּרוּמִי וְהַמִּרְכָּזִי. הֵם כִּבְּשׁוּ מִקּוּמוֹת מִמִּזְרָח וּמִדְרוּם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, אֲךָ לֹא כִבְּשׁוּ שׁוּם מִקּוֹם בְּצִידָה הַמַּעֲרָבִי שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן אוֹ בְּאֲזוּר הַשְּׁפֵלָה, אֲלֹא רַק אֶת הַקְּצָה הַדְּרוּם מִזְרָחִי שֶׁלָּהּ "עֵמֶק הַשְּׂדֵיִם" שִׁבְיַם הַמֶּלֶךְ.⁴ אַרְבַּעַת הַמַּלְכִים נִיצְחוּ אֶת חֲמֶשֶׁת מַלְכֵי הַכִּיכָר, וְלָקְחוּ בְּשָׁבִי רְכוּשׁ וּשְׁבוּיִים, וְבָהֶם אֶת לוֹט 'אֲחִיו' שֶׁל אַבְרָהָם.

- 2 לדעת חתם סופר (על התורה, בראשית לך לך, דף מו.) וספורנו (שם יד, ה), ארבעת המלכים נלחמו בהם מכיוון שהרפאים היוזים והאמים "היו כולם עבדים לחמשת המלכים ונלחמו בעדם". לדעת חוקרי הגיאוגרפיה ההיסטורית הייתה מטרת כיבושי העמים הנ"ל לשמור על דרך המסחר החשובה בין ארצות האמורי לערב (יהושע מ' גרניץ, ייחודו וקדמותו של ספר בראשית, עמ' 69), באיזור שדרכו עברה "דרך המלך" ממסופוטמיה לערב (ניסן אררט, בית מקרא כרך מב, עמ' 221).
- 3 ראה דוד בן גד הכהן, "קדש: האתר שנעלם", שנתון לחקר המקרא המזרח הקדום כרך טו (תשס"ה), עמ' 3-18.
- 4 לדעת ד"ר אריה בורנשטיין הם לא כבשו מקומות בתוך ארץ כנען מפני שערים כנעניות אלה היו בחסות השלטון המצרי, והם לא רצו מלחמה עם מצרים.

מסלול המלכים ומסלולו של אברהם, מתוך 'מגדים' יז עמ' 38

ב. המסע המלחמתי של אברהם

אברהם ה"שִׁכָּן בְּאֵלֵי מִמְרָא" שבחברון (בראשית יד, יד) יוצא למלחמה כדי להציל את לוט, והכתוב מספר מי היו בעלי ברית אברהם ומונה את שמונתם. אברהם לוקח אתו שלוש מאות ושמונה עשרה לוחמים ורודף⁵ אחר ארבעת המלכים "עַד דָּן" (פס' 5

בפסוקים יד-טז ישנם שבעה פעלים הבאים זה אחר זה המתארים את מהירות החלטתו ופעולתו

יד) וממשיך "עַד חוֹבָה אֶשֶׁר מְשֻׁמָּאל לְדַמְשֶׁק" (פס' טו). "חוֹבָה" יש מזהים אותה עם העיר חֶלְבִּיּוֹן (יחזקאל כז, יח) שישבה כשלושים ק"מ מצפון לדמשק (מְשֻׁמָּאל = מצפון), ויש מזהים אותה עם העיר אֶפֶּ (Ufe) הנזכרת בתעודות מצריות קדומות עם העיר דמשק, עיר שישבה במורדות המזרחיים של החרמון, בסמוך לדרך ההולכת מארצות הפרת והחידקל אל ארץ כנען.

נאמר: "וַיִּרְדֹּף עַד דָּן". זיהוי "דָּן" שבכתוב עם העיר דן הידועה שכבשוה בני דן בראשית תקופת השופטים (שופטים יח, כט) אינו מסתבר. לדעת חז"ל (מגילה ו, א) דן הידועה היא פניאס (בניאס, או פמיאס), ולדעת חוקרי הגאוגרפיה ההיסטורית דן של תקופת השופטים מזהה עם 'תל אל קאדי' (תל השופט) הממוקם בסמוך ליובל המרכזי של הירדן הקרוי היום נחל דן. בכל אופן זיהוי זה אינו מתאים ל'דן' של אברהם אבינו משתי סיבות⁶. האחת, מן הראוי היה שהתורה תכתוב לְשֵׁם או לְיֵשׁ היא דן, שהרי המקום נקרא בתחילה בשם לְשֵׁם (יהושע יט, מז) או לְיֵשׁ (שופטים יח, ז)⁷. השנייה, מקום זה אינו מצוי ליד אחת משתי הדרכים המובילות מ"עֵמֶק הַשְּׂדֵיִם" לדמשק. לכן אין ספק שדן המוזכרת כאן אינה העיר הנודעת דן שתחמה את הגבול הצפוני של הישוב הישראלי הצפוף, אלא ארץ דן (שופטים יח, ט-י, כט) המוזכרת בדברים לד, א ושייכת לגלעד, והיא זהה עם דן שבספר שמ"ב כד, ו שגם היא נמצאת בגלעד⁸. לפי הסבר זה אברהם רדף אחרי המלכים מחברון עד מצפון לדמשק.

אולם, בעל תורה תמימה כתב הסבר אחר⁹. לפי דבריו יוצא שאברהם הגיע עוד הרבה צפונה, עד הפרת:

ועל דרך הפשט... מדרך הלשון בכמה מקומות שאות אחת אשר בסוף תיבה תשמש גם לראש תיבה שלאחריה כשדרושה לאותה האות, ולכן אותה האות חסרה בתיבה השנייה או בסוף התיבה הראשונה, כמו: "בְּלִילָהּ הוּא" (בראשית ל, טז) במקום: בלילה ההוא. "הַשְּׂמִירוֹ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר" (שמות יט, יב) במקום

של אברם: 'וישמע', 'וירק', 'וירדוף', 'ויחלק', 'ויכם', 'וירדפם', 'וישב'.

6 הרב דוד צבי הופמן, בראשית יד, יד, עמ' רלא.

7 בנוסף, יש לציין כי חז"ל אינם מונים את "דן" שבפרשה שלנו עם המקומות שהכתוב הגיד בהם "מראשית אחרית" (בראשית רבה לך-לך פרשה מב ס"ז. הערת י.מ גריניץ, ייחודו וקדמותו של ספר בראשית, עמ' 69).

8 וראה עוד: "וְלָדָן אֶמְרָן דָּן גִּיר אֶרֶץ יִזְנֶק מִן הַבְּשָׁן" (דברים לג, כב). כלומר, מהבשן שכבש משה עומד לזנק ולכבוש את ארצו בראשית תקופת השופטים.

9 הרב ברוך אפשטיין, בראשית יד, יד אות י, ובתוספת ברכה, תל-אביב תשכ"ד, שם, עמ' 122-124, ובמקור ברוך, וילנא תרפ"ח, ח"א, עמ' 394 (בעניין זה ראה עוד: י"מ גריניץ, ייחודו וקדמותו של ספר בראשית, עמ' 69-70. דעת מקרא, חגי ב, ג ופסוק ז, ואכמ"ל).

מעלות בהר. "לא תקח האם על הבנים" (דברים כב, ו) במקום מעל הבנים...
 וגם הכא אפשר דהאות ד' ממילת עד [עד דין] משמש גם לתחילת מלת דין,
 וכמו שכתוב "עד דין", והיא שם מקום שהיה בימי אברהם...¹⁰

אולם היכן היא "דין" זו? אין זו "דין" שבארץ ערב הסמוכה לתימא או שבא
 (השווה ישעיהו כא, יג; ירמיהו כה, כג; יחזקאל כז, טו ועוד), שהרי ארבעת המלכים
 באו מהצפון ומסתבר שלשם הם שבים, ולא פונים דרומה מזרחה.¹¹ נראה שמדובר
 כאן ב"דין" של בני קטורה, שהתגוררו תחילה ב'ארץ קדם' הגובלת בפרת¹², עד
 שעברו גם הם לארץ ערב. המקום הזה ידוע מכתובות קדומות. לפי הסבר זה אברהם
 ובעלי בריתו רדפו אחרי המלכים עד נהר פרת.

ג. כיצד הצליח אברהם לנצח את ארבעת המלכים?

אברהם אינו סומך על נס, אלא מנצל את גורם ההפתעה. המחנה המנצח היה זקוק
 למנוחה. כשהלך צפונה לכיוון דמשק והיה רחוק מארץ כנען ואזור המערכה הוא
 בוודאי התנהל לאיטו כשאיטו השלל והשבויים, וישב וחגג את ניצחונו במקום שקט
 כשהוא מפורק מנשקו, שאנן ובוטח בכוחו, ואינו חושש לניסיון התקפה משום אויב.
 אברהם חשב על אפשרות זו, ולכן "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויגם וירדפם עד
 חובה אשר משמאל לדמשק" (בראשית יד, טו). תיאור דומה נמצא בספר שופטים
 כששבט דן הלכו לחפש להם נחלה בצפון הארץ: "ויבאו [=בני דן] על ליש על עם
 שקט ובטח ויכו אותם לפי חרב... ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם
 אדם" (שופטים יח, כז-כח). וכך אצל דוד במלחמתו בצקלג: "ויירדהו [=את דוד], והנה
 [=העמלקים] נטשים על פני כל הארץ אכלים ושתים וחגגים בכל השלל הגדול אשר
 לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה, ויגם דוד... ולא נמלט מהם איש" (שם"א ל, טז).
 אולם הוכחות אלו מתייחסות לעיר - ליש, או לגדוד עמלקי, אבל היכן מצאנו
 דוגמה לניצחון כזה על צבא אדיר כמו זה של ארבעה מלכים? זאת מצאנו אצל גדעון.
 גדעון תוקף את מחנה מדין בקרקור ולוכד את מלכיהם זבח וצלמונע, בכך שהוא
 מפתיע את המחנה שיושב שאנן ובטוח (שופטים ה, י-יב), מכיוון שלא העלו בדעתם
 שגדעון יילחם נגדם בעבר הירדן המזרחי.¹³

10 בתורה תמימה זיהה שהמקום נקרא על שם אחד מבני נח: "ככתוב נח: 'ובני רעמה שבא ודין' (בראשית י, ז), ובירמיהו 'שְׁבִי דִין' (מט, ח), וביחזקאל 'בְּנֵי דִין רָכְלִיָּה' (כו, טו)", והוא בדרום בארץ ערב. אולם הסבר זה אינו מסתבר, כמו שהסביר י"מ גריניץ.

11 גריניץ, יחודו וקדמותו של ספר בראשית, עמ' 70.

12 ראה בראשית כה, א-ו ובמיוחד פס' ו: "וישלחם ... קדמה אל ארץ קדם".

13 שלמה מנורה, "פשט והגיון במקרא", תל-אביב תשל"ח, בראשית, עמ' 129-130.

על הסבר זה קשה, שאמנם גם במחנה מדין נותרו כ-15,000 לוחמים (שופטים ח, י). אך אין הנידון דומה. במחנה מדין בקרקור היו לוחמים שנשארו לאחר התבוסה בקרב העיקרי (פרק ז), לעומתם ארבעת המלכים ניצחו ולא ניגפו, ולכן כמות הלוחמים במחנה שלהם רבה. להפגיע מחנה מובס שחושש ונמלט משדה הקרב עם לוחמים מעטים, קל יותר מאשר לנצח לוחמים רבים של אימפריה שניצחו במלחמה. לכן מסתבר יותר לומר שאברהם הפגיע את ארבעת המלכים, והצליח בראשית הקרב לשחרר את השבויים מצבא חמשת מלכי הכיכר שמספרם היה גדול, והם הצטרפו אל חייליו כלוחמים כדי להכות את צבא ארבעת המלכים. דוגמא לכך מצאנו במלחמת יונתן ונערו (שמ"א פרק יד) - יונתן ונערו עולים למחנה הפלישתי ומתגלים, ואז אומרים הפלישתים: "הֲנֵה עֲבָרִים יִצְאִים מִן הַחַרְיִם אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ שָׁם" (פסוק יא). כוונתם הייתה כנראה לישראלים המשועבדים שהיו במחנה והיו מסייעים להם בעבודות צבאיות שונות, וברחו כשהתחילה המלחמה¹⁴, ויונתן ונערו הצליחו לנצח מכיוון שהעברים האלו הצטרפו אליהם ונלחמו יחד אתם בפלשתים. כך מפורש בהמשך: "וְהַעֲבָרִים הָיוּ לְפִלְשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שְׁלֹשׁ אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב, וְגַם הָמָּה לְהָיֹת עִם יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם שְׂאוֹל וַיִּוֹתְנוּ" (פסוק כא)¹⁵. כנראה שכך היה גם במלחמת אברהם מול ארבעת המלכים.

ד. ישראל בימי משה הלכו במסלול ארבעת המלכים

מהלך המלחמה ומסלולם של ארבעת המלכים, וכן רוב שמות העמים או המקומות המוזכרים בספר בראשית פרק יד, חוזרים ומופיעים בספר דברים (פרקים א-ג) ובספר במדבר (כ, יד - כב, א) בתיאור מסע בני ישראל אל הארץ, אולם בכיוון הפוך. כדרלעומר והמלכים אשר אתו באו מהצפון (ממסופוטמיה) לדרום, ואחר-כך

14 בשירות הפלשתים היו אנשים מישראל, חלקם שירתו בכפיה וחלקם ברצון. דוגמא נוספת לכך הוא גדודו של דוד כשהוא היה בשירותו של אכיש מלך גת. במלחמה של הפלשתים נגד שאול בגלבע היו צריכים דוד וגדודו להשתתף לצידם בקרב נגד ישראל, ורק בגלל התנגדותם של סרני פלשתים האחרים החזיר אכיש את דוד לצקלג (שמ"א כח, א-ב; כט, ב-ח).

15 יש שכתבו שגם ענר אשכול וממרא שהיו בעלי ברית אברהם (בראשית יד, יג) השתתפו במלחמה, שהרי כשאברהם מסרב לקחת מהשלל שמציע לו מלך סדום הוא מוסיף: "רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו את חלקם" (שם פס' כד), והם וכל עמם נלוו עמהם (זאב יעבץ, דורות ראשונים, תל-אביב תרצ"ב, ח"א, מלחמת כדרלעומר, עמ' 135). והיו שכתבו שענר אשכול וממרא היו בני הממלכה החיתית, שהרי גרו בחברון, ויושבי חברון היו מבני חת (בראשית פרק כג), ומסתבר שהזעיקו את אחיהם ובני עמם שבממלכת חת. (הרב אליהו מאלי, "מלחמת אברהם בארבעת המלכים", עטורי כהנים גליון 241 (חשון תשס"ה), עמ' 37). אולם אלה הם סברות שאין להם הוכחה בכתוב.

המשיכו לכיוון דרום מערב וחזרו צפונה. בני ישראל לעומתם באו מהכיוון ההפוך, ממצרים שבדרום, והם נעו מכיוון דרום מערב לכיוון מזרח ואחר כך לצפון באותה דרך עצמה. מסע ארבעת המלכים בימי אברהם נפתח בבשן שבצפון עבר הירדן המזרחי, ונמשך עד קצהו הדרומי של עבר הירדן המזרחי, וממערב לירדן הוא עובר מהר הנגב עד חובה שמשמאל לדמשק. בימי משה רבנו בני ישראל חנו בתחילה בגבול הדרומי מערבי של האמורי (דברים א, ז) בנווה המדבר קְדָשׁ ברנע (שם יט-כא), בהמשך נדדו בגבולות הר שעיר (שם שכנה קְדָשׁ¹⁶), שלפני כן ישבו בו החורים צאצאי עשו. הם עוברים בו בדרכי שלום ויוצאים משטח שעיר, הערבה, אילת (אֵיל פְּאָרָן) ועציון גבר, מתקדמים דרך מדבר מואב ולא נלחמים במואב (במקום שישבו לפנים ה"אמים"), מתקדמים לשטח שישבו בו בעבר ה"זמזומים" ואחרי כן העמונים, ולבסוף הם נלחמים בשני מלכי "ארץ הרפאים" (דברים ג, יג), סיוחן מלך חשבון (דברים ב, כד-לא; במדבר כא כא-לא) ועוג מלך הבשן מזרע הרפאים, שעיר בירתו (דברים ג, א-יג); במדבר כא, לג-לה), מנצחים אותם וכובשים את ארצם.

ה. המשמעות של כיבושי אברהם

כשאברהם מנצח את ארבעת המלכים לא מדובר רק בניצחון נקודתי, אלא שכל הארצות והמקומות שהם כבשו במסעם עוברים לידי, וזכות הקניין והבעלות ההלכתיים על הארץ הם מעתה שלו. הכיבוש המלחמתי גורם לו להיות המחזיק בארצות האלו, ובכך זכו בניו ובניו בניו בבעלות על הארץ משני עברי הירדן, כולל ריבונות על ארצות אדום ועמון שבעבר הירדן המזרחי¹⁷, את הגבול הדרומי (קְדָשׁ וְאֵיל פְּאָרָן) ואת צפון הארץ עד דן. ברדיפתו את ארבעת המלכים עד חֹבְהָ אשר משמאל לדמשק יש רמז לגבולות הנרחבים של הארץ שהושגו בימי דוד. לפי ההסבר שאברהם הגיע עד "קְדָשׁ" הגובלת בפרת הכיבוש הוא עד גבולות ההבטחה שניתנו לו בברית בין הבתרים "מִנְהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגְּדֹל נְהַר פְּרָת" (בראשית טו, יח). משה רבנו בכיבושיו ויהושע אחריו עד דוד המלך לא עשו אפוא אלא שימוש בזכות הקניין שהייתה בידי ישראל כבר מימי אברהם.

16 ראה דוד בן גד הכהן, "קדש: האתר שנעלם", לעיל הע' 3.

17 חתם סופר (תורת משה על התורה, ירושלים תשל"ב, בראשית פרשת לך לך ד"ה אחרי הפרד, עמ' ה, ב) הוסיף: כשאברהם רדף אחרי ארבעת המלכים וניצחם הוא קנה את כל ארץ ישראל. אלא מפני שלא היה צריך אז את ארצם, שהרי היה יחידי בעולם, לכן השאיר את האומות בארצם עד שנעשו בניו אומה ואז נטלו את שלהם מידם. מכל מקום, למרות שאומות אלה החזיקו בארצותיהם כמה מאות שנים, זו חזקה שאין עמה טענה, שהרי אברהם קנה את ארצם כשניצח את ארבעת המלכים והם רק ישבו שם.

1. המשמעות של כיבוש עבר הירדן המזרחי

1. הרב זלמן סורוצקין בספר 'אזנים לתורה' הקשה¹⁸ מדוע האריכה התורה לכתוב את הארצות שבהן ישבו הרפאים והזונים והאמים והחרי? ותיירץ בהקדומו שאלה אחרת, שהרי ה' הבטיח לאברהם אבינו "לְיָרְעֶךָ אֶתְּךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב, ז) שהיא ארץ כנען בלבד, ארץ שבעת העממים, ומדוע בברית בין הבתרים הבטיח ה' לאברהם עשרה עממים, והוסיף לו גם את הקניי, הקנזי והקמני (שם טו, יח-כא, 'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה' שם א)? והוא הסביר:

והנראה בזה, שאחרי שמסר אברהם אבינו את נפשו להצלת בן אחיו לוט, היה צריך לדאוג לו למקום שבו יגור ושירש אותו זרעו אחריו. ובפרט, שגלוי וידוע לפניו יתברך שעתידה סדום להיחרב, ואיה איפה יגור בן אחיו? וגם היה חשש שישבו לגור עם אברהם נגד רצונו¹⁹. וכדי שלא לנגוע בארצות שהבטיח ה' לזרעו הכשר של אברהם, היה הכרח לתת לבני לוט שעתידים להיוולד ממנו שתי ארצות. וכן עלתה אז במחשבה לפניו לתת ארץ גם לעשו ולא יבוא לגור עם ישראל בארצו ולהעבירו על דעתו ועל דעת קונו. ומכאן ההוספה של שלוש הארצות לקרוביו ולירשיו הפסולים של אברהם.

אבל אלו ארצות יוסיף, ובמה יקנה אותן אברהם אבינו? לפיכך סיפרה לנו התורה שארבעת המלכים היכו את העמים בעבר הירדן המזרחי, וירשו כדין בכיבוש מלחמה את הרפאים בעשתי עשרת קרנים - בעבר הירדן המזרחי בבשן, שלא החזיק בה אברהם אבינו עד עתה, ואת הזונים בקהם - בעתיד ארץ עמון כמבואר בפרשת דברים (ב, כ, אלא ששם קרא אותם בשם 'זמזמים') - שישבו בגלעד הצפוני, ואת האמים בשנה קריתים - זו ארץ מואב כנאמר בפרשת דברים 'והמואבים יקראו להם 'אמים' (ב, יא), ואת החרי בקרם שעיר' - היינו ארץ המיועדת לעשו, הנמצאת ממזרח לערבה, עד חבל אילת ועציון גבר לחוף ים סוף.

ואחרי שניצח והרג אברהם אבינו את ארבעת המלכים עברו כל הארצות שהם כבשו במלחמתם לרשותו, כדין כיבוש מלחמה. לפיכך נאמר: 'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמַּחְוָה לֵאמֹר אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנִי מִגֵּן לָךְ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד' (טו, א), וכתר עמו ברית לתת לו עשר ארצות, שלוש נוספות עבור קרוביו בני לוט ובני בנו עשו שילכו כולם אל "ארץ אחרת" מפני יעקב, ותישאר כל ארץ ישראל לזרע יעקב ההולכים בדרך אברהם אבינו²⁰.

18 הרב זלמן סורוצקין, אזנים לתורה, ירושלים תשמ"ה, בראשית לך לך יד, ה.

19 וכן דרשו חז"ל ששיבתו בסדום גרמה ללוט שהמלכים לקחו אותו בשבי.

20 קדם לאזניים לתורה' ספר צרור המור שכתב זאת בקיצור (הרב אליעזר אשכנזי, "מעשי ה",

יש לציין שפירוש מחודש לכאורה זה מקורו בדברי רש"י בספר דברים (ב, ה):
"ירושה לעשו - מאברהם, עשרה עממים נתתי לו, שבעה לכם, וקיני וקניזי וקדמוני,
הן עמון ומואב ושעיר, אחד מהן לעשו, והשנים לבני לוט".

2. חלקים אחרים מאזור זה בהם ישב עוג מלך הבשן, ושלא ירשו בני עשו ולוט,
ניתנו לבני ראובן גד וחצי שבט המנשה, שכן גם אזור זה הוא חלק מנחלת אברהם -
"לכל הבשן ההוא יקראו ארץ רפאים" (דברים ג, יג). פלישת סיחון מלך האמורי
לארץ מואב איפשרה לישראל לכבוש מקומות אלה. חז"ל (חולין ס, ב) הסבירו:
"עמון ומואב טהרו בסיחון". כך כבשו את הגלעד ממערב לרבת עמון, שטח שהיה
שייך במקורו לבני עמון, ואת המישור בצפון מואב, שהיה במקורו של מואב.

3. במלחמה זו מסופר שלוט נשבה בידי עמים שונים, ואברהם הציל אותו וכבש
את ארצם. מעשי אבות סימן לבנים - דבר זה בא ללמד שעמון ומואב יטהרו בסיחון
(חולין ס, ב), כלומר שארץ בני לוט (עמון ומואב) תהיה בשבי בידי עמים אחרים (עוג
מלך הבשן וסיחון מלך האמורי), ובני אברהם יכבשו את ארצותיהם מהם ויתיישבו
בהם²¹.

4. כמו שארבעת המלכים כבשו תחילה את עבר הירדן המזרחי, כן עתידים בני
ישראל לרשת בשלב הראשון את עבר הירדן המזרחי (במדבר לב); ורק בשלב השני
יכבשו את ארץ ישראל המערבית, וסופו של הכיבוש ההוא יהיה בימי דוד "עַד [חֻבְּהָ]
מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק" או עד "דָּדָן" בגבול הפרת.

ז. כיבוש הגבול הדרומי על ידי האבות - עד הנילוס

עסקנו במסע מלחמתו של אברהם שהגיע בצפון עד דמשק או עד הפרת. אך גם
בגבול הדרומי הגיע אברהם עד סמוך לנילוס. אברהם נודד מאלוני ממרא שבחברון
לגרר ולמדבר שור, כמו שנאמר: "ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש

"מעשי אבות", פרק ו, עמ' פב, ב): בא ללמדנו שבני לוט - עמון ומואב, שהיה אחיינו של אברהם,
ובני עשו - שהיה נכדו של אברהם - ירשו את ארצם מאברהם אבינו, שזכה בהם כאשר ניצח את
ארבעת המלכים. סיחון מלך האמורי היכה את מלך מואב, כבש את השטח המשתרע בין הארנון
לבין היבוק וכוון ממלכה אמורית ששלטה מן הארנון בדרום ועד קצה ים כנרת בצפון מערב
(במדבר כא, כד-ל; והושע יב, ב-ג). תוצאותיה של מלחמה זו היו ששני העמים האחים עמון
ומואב, התנתקו זה מזה. ארץ מואב הצטמצמה ונסוגה דרומה לארנון, ואילו העמונים הורחקו
מזרחה אל המדבר. ניצחון זה גרם גם לכך שהותר לישראל להלחם נגד האמורי שהוא אחד
משבעת עממים, וכשניצחו אותו עבר כל השטח שכבש מעמון ומואב - דרום הגלעד "מארנון ועד
היבוק" - לרשותם של ישראל.

21 הרב משה סופר, חתם סופר על התורה, בראשית לך לך, ד"ה ויהי בימי אמרפל, דף עו.

ובין שור ויגר בגרר" (בראשית כ, א), ואין 'שור' אלא 'שור על פני מצרים' (שם כה, יח). זהו מרחב גדול המשתרע לכל דרומה של ארץ כנען ונושק לגבול מצרים²². הפועל 'יושב' כולל לא רק מגורים אלא גם שליטה²³. בכתוב נאמר שאברהם "ישב" בין קדש ובין שור, וגר - "ויגר" בגרר. ביצחק נאמר שישב ("וישב") בגרר (כו, ו)²⁴. הכתוב משתמש בשני פעלים שונים. "וישב בין קדש ובין שור" - ישב ישיבת קבע, 'ויגר בגרר' - ישב ישיבת עראי. כנראה שבתחילה התיישב אברהם 'בין קדש ובין שור', ואחר כך עבר לגרר, עירו של אבימלך מלך פלישתים, והתיישב בה ישיבה ארעית בלבד (ראה "וירד אברהם מצרימה לגור שם" יב, י), ואחר כך ישב שם 'ימים רבים' (שם פרק כ; כא, לד)²⁵.

ראוי לציין כי לחבל הארץ הסמוך לגבול המזרחי של מצרים קורא הכתוב "שור", ולמדבר הסמוך לו "מדבר שור" (שמות טו, כב), ולדרך העוברת דרכו או אליו "דרך שור" (בראשית טז, ז), והוא סמוך לזרוע המזרחית ביותר של ה'דלתה' של הנילוס, שנקראת "הזרוע הפילוסית" על שם העיר פִּילוֹסִיוֹן, שמזהים אותה בתל פִּרְמָא בקרבת בְּלוֹנָה בצפון מערב חצי האי סיני. הזרוע הזו של הנילוס הייתה פעילה בתקופת המקרא עד סוף התקופה הביזנטית, והיא יבשה בימי הביניים, והעיר שקעה בעקבותיה²⁶.

אברהם שלט אם כן על כל דרום הארץ. וכתב רד"ק: "ולא אמר הכתוב למה נסע משם". והסביר: "ואולי נסע משם לארץ פלשתים כדי לשכון בכל הארץ אשר נתן לו האל, פעם בזה ופעם בזה, **כדי שיחזיק בכולה**... וארץ פלשתים בכלל ארץ הכנעני היא ומנחלת בני יהודה היא... אחר כן פירש כי גר בגרר שהוא בין קדש ובין שור. ואפשר כי מתחילה ישב לו באחד המקומות האחרים, באר לחי או זולתו, ואחר כך בא לגרר, כי באר לחי בין קדש ובין שור כמו שכתוב: 'בין קדש ובין ברד' (טז, יד), כי ברד הוא

22 ראה מנשה הראל, "וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים..." (בראשית כה, יח), בית מקרא יז חוברת ד (תמוז-אלול תשל"ב), עמ' 501-502. נילי ואזנה, כל גבולות ארץ, ירושלים תשס"ח, עמ' 204-205.

23 ע"י בדת מקרא שהסביר שלמילה "יושב" שני פירושים. האחד כפשוטו, יושב ישיבת קבע, והכוונה שרועי אברהם ועבדיו נטו את אהליהם בכל המרחב בין קדש ובין שור, והשני "וישב" - מְשָׁל, שָׁלַט, כמו "סיחן אשר יושב בחשבון" (דברים א, ד).

24 ממלכת גרר שבירתה גרר, ישבה כנראה בתל ג'מה (ליד קיבוץ רַעִים) והשתרעה בנגב המערבי ובחוף הנגב מדרום לעזה (אטלס דעת מקרא, עמ' 68). לבירור מורחב ראה: יואל אליצור, מקום בפרשה, עמ' 44-50.

25 אולם הרד"ק כתב שגם בגרר ישב ישיבת קבע, "כי 'וישב' 'ויגר' עניין אחד הוא... ומנהג הלשון כי בכפול העניין ישנה המילים". מה עוד ש"ויגר בגרר" - הוא צליל הנופל על צליל.

26 אטלס דעת מקרא, עמ' 94-95.

שור". עכ"ד. לפי זה, אברהם הגיע עד הנלוס (פילוסיון) כדי להחזיק בכל הארץ, תחילה בדרום במקומות שכבשו ארבעת המלכים, ומשם המשיך לגרר ומדבר שור. בגבול הדרומי של גבולות ההבטחה ("נהר מצרים") הוא לא נלחם או כבש, והחזקה במקום היא על ידי התיישבות²⁷. לעומת זאת בגבול הצפוני ("נהר פרת") החזקה היתה על ידי כיבוש.

עוד נראה לומר שהייתה גם מלחמה בחלק הזה של הארץ. בבראשית פרק נ מסופר על מסע קבורת יעקב על ידי יוסף, ההליכה ממצרים מארץ גושן עד עבר הירדן המזרחי (גורן האטד), ומשם למערת המכפלה, שם קברו את יעקב. למסע התלווה ליווי צבאי כבד²⁸ כשיוסף עומד בראשו. על-פי ספר יוסיפון יוסף ואחיו נלחמו עם בני עשו²⁹, והמשמעות של תוואי הדרך של מסע ההלווייה הוא כיבוש הגבול הדרומי - הנלוס.

נחלקו מפרשים וחוקרים בזיהוי המונח הגאוגרפי "עבר הירדן" כאן. בתורה משמש הכינוי הן לחבלי ארץ המצויים במערבו של הירדן והן לחבלי ארץ הנמצאים

27 בבבלי במסכת בבא בתרא (ק, א) ישנה מחלוקת תנאים, לדעת רבי אלעזר: הליכה בלבד קונה, ולדעת חכמים צריך קניין של חזקה.

28 ראה יואל אליצור, מקום בפרשה, עמ' 85-92, שדן במסע קבורה זה. מסע זה כולל רכב ופרשים, מחנה כבד מאוד, דבר שמתאים לפעולה צבאית רחבת היקף יותר מאשר למסע של לוויתת מת. אביו פרופסור יהודה אליצור הסביר (הביאו בנו הרב יואל אליצור, מקום בפרשה, עמ' 89), אם נשים לב לפסוקים נראה שיש את בית יוסף, אחיו ובית אביו, ואת עבדי פרעה וזקני ארץ מצרים ועמם רכב ופרשים ומחנה גדול. כלומר, יש כאן משלחת מצרית ולצידה קבוצה ישראלית. אחרי האבל בגורן האטד, רק בני יעקב עצמם הולכים לקבור את אביהם במערת המכפלה (ג, יג). אנו יודעים ממקורות מצריים שהמצרים שלטו באותה תקופה בארץ כנען. הם החזיקו חילות מצב במקומות שונים בארץ, והחליפו את החילות שלהם בכוחות רעננים בכל שנה. יש להניח שהמחנה הכבד המלווה ברכב ופרשים שבמסע קבורת יעקב, היה המסע הצבאי השנתי שיצא להחליף את הכוחות המצריים שבארץ כנען בכוחות רעננים שבאו ממצרים. אולם הם שילבו במסע זה גם את טקס הפרידה מיעקב. לאחר שחנו שבעת ימים וחלקו כבוד ליעקב אביו של המשנה למלך מצרים, הלך הכוח המצרי להחליף את הלוחמים, ויוסף ובני יעקב והחיילים הקבועים שהיו אתו יצאו לחברון לקבור את אביהם, עכ"ד. לפי הסבר זה יוסף, אחיו והשבטים ומשפחתם הם בלבד נלחמו מול בני עשו שניסו למנוע את קבורת יעקב.

29 על-פי ספר יוסיפון (מהדורת דוד פלוסר, ירושלים תשל"ט, ח"א, פרק ב קדמוניות איטליה, עמ' 10) הייתה מלחמה ליוסף עם בני עשו כשניסו למנוע את הקבורה במערת המכפלה. וכן כתבו הרמב"ן ורבנו בחיי והביאו הוכחה מספר יוסיפון. וראה בבבלי סוטה יג, א: כשהגיע ארונו של יעקב למערת המכפלה בא עשו ועיבב מלקבורו, חושים בן דן היה שמה, אמר להם מה זה? אמרו לו מחכים עד שיביאו את שטר המכירה ממצרים. אמר להם: ועד אז יהיה אבא בבזיון? נטל מקל והרגו. וראה עוד בתרגום יונתן (פרשת ויחי ג, יג). מקור לכך בכתוב הביא הגר"א בספר קול אליהו פרשת חיי שרה, ואכמ"ל.

במזרחו. לפיכך הוצרכו הכתובים להשתמש במגדירים נוספים כדי לציין את העבר שהם מתכוונים אליו. כדוגמא: כשרוצים לציין שערי המקלט שהקים משה היו כולן בעבר הירדן המזרחי, הוסיף הכתוב: "בעבר הירדן מזרחה שמש" (דברים ד, מא); וכשרצו לציין שהרי שכם יושבים בעברו המערבי, נאמר: "בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש" (שם יא, ל). ובקיצור: "בעבר הירדן ימה" (יהושע ה, א; יב, ז). ומכיוון שכאן לא הוסיפה התורה מגדיר נוסף, אפשר להתוות את תוואי הדרך, הן בעברו המערבי והן בעברו המזרחי.

לכן ישנם הסוברים שמסע ההלוויה הלך בדרך הקצרה, הלא היא "ארץ פלשתים" (שמות יג, יז), עד בואם אל ארץ כנען. ויש הסוברים שהמסע הלך בדרך העקיפה, דרך סיני שחצה את הערבה, סבב את הר שעיר ואת ארץ מואב, וחנה ב**שטים** היושבת בערבות מואב מול ערבות יריחו שבארץ כנען. כנראה שהסיבה להליכה בדרך העקיפה דרך ארץ עשו כדי לחלוק כבוד לאחיו של יעקב, שישתתף גם הוא בקבורת אחיו. לשיטה זו, ההליכה בדרך העקיפה הייתה בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים", לרמוז למסע בני ישראל מארץ מצרים לארץ כנען. להסבר זה יש למקם את גורן האטד בערבות יריחו³⁰.

את המשמעות של מסע זה הסביר האדמו"ר ר' מנחם מנדל מקוצק³¹:

"וַיָּבֹאוּ עַד גִּרְוֹן הָאֶטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן... וַיֹּאמְרוּ אִכָּל כָּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם" (בראשית נ, י-יא). ידועה קושיית הזהר³² שהיה להם לומר אבל כבד לישראל! ויש לפרש, דלכאורה מדוע היה להם לילך דרך עבר הירדן, והלוא ישנה דרך פשוטה ממצרים לארץ ישראל? אלא שהלכו עם ארונו של יעקב כדי לכבש את הארץ לבניהם. וכמו שבכיבוש הארץ הלכו וכבשו את עבר הירדן תחילה, כן הלכו גם עכשיו באותה הדרך. ובשביל זה אמרו "אִכָּל כָּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם", שכן על ידי זה שכבשו את עבר הירדן נתקיים בהם הכתוב "וַיְהִיבְאֵתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ" (שמות ו, ח) - ואז נפטרו מגלות מצרים לחלוטין, וזה היה אבלם של מצרים.

אם נצרף לדבריו גם את המלחמה שהיתה ליוסף ואחיו עם בני עשו כשניסו למנוע את קבורת יעקב אביהם במערת המכפלה, כמבואר בספר יוספון, נמצא שישנה גם מלחמה עם בני עשו היושבים בארץ אדום. לפיכך גם הקניין על הארץ בגבול הדרומי יש בו חזקת מלחמה.

30 וכן זיהה אוסביוס את הגורן בסמוך לבית חגלה, וכן במפת מידבא.

31 להבות קודש פרשת ויחי, עמ' לה.

32 ויחי, דפוס ישן דף רמט, א; מהדורת הסולם אות תתטו, עמ' רסא.

ח. ההקבלה בין פרק יד לפרק טו ומשמעות הרצף של פרשת 'לך-לך'

הקשר בין הפרקים הוא בתוכן ובלשונית מקבילים.

1. בתוכן:

א. עשרה מלכים צוינו בפרק יד - ארבעת מלכי הצפון, חמישה מלכי הכיכר, ומלך שלם. עשרה עמים שארצותיהם נתנו לאברהם נתפרטו בפרק טו, ואלו הם: קיני, קניזי, וקדמוני (בעבר הירדן המזרחי - אדום, עמון ומואב, ויהיו של ישראל לעתיד לבא). בעבר הירדן המערבי: חיתי, פריזי, רפאים, אמורי, כנעני, גרגשי, יבوسی.

ב. ניצחונו של אברהם על ארבעת המלכים (בפרק יד) פירושו: כיבוש הסמלי של כל ארץ ישראל. מבחינת ההלכה - הקניין והבעלות על הארץ היא שלו וגם החזקה בה. ארץ זו נמסרת לאברהם וזרעו כירושה בברית בין הבתרים (פרק טו). בכך זכה עם ישראל בזכות הבעלות על הארץ משני עברי הירדן. אברהם הגיע עד נהר פרת כשרדף אחרי ארבעת המלכים (לפי אחד הפירושים), ונהר פרת נזכר בגבולות ההבטחה בברית בין הבתרים.

ג. כמו שארבעת המלכים כבשו תחילה את עבר הירדן המזרחי, כן עתידים בני ישראל לרשת לראשונה את עבר הירדן המזרחי (במדבר לב); ורק בשלב השני יכבשו את ארץ ישראל המערבית, כשסופו של תהליך הכיבוש יגיע בימי דוד "עד [חֹזְבָה] מְשֻׁמָּאל לְדַמְשֶׁק" או עד "דִּדָן" בגבול הפרת.

ד. הגעתו של מלכי-צדק מלך שלם, שחלק כבוד לאברהם אחר ניצחונו, רומזת לכניעת יושבי ירושלים, המקום המקודש והמרכזי בארץ, לפני בני ישראל. כניעה שעתידה לקרות בימי דוד, בשיא הכיבוש וסיומו.

ה. העם האחרון המוזכר אצל אברהם הוא היבوسی (בראשית טו, כא), והמלך האחרון הנזכר בפרק יד הוא מלך שלם. הסיבה: האחרון לכתובה הוא אחרון לכיבוש. ומעשה אבות סימן לבנים שאת ירושלים כבשו רק בימי דוד.

2. לשונות מקבילים:

(א) אֲנֹכִי מִגֹּן לָךְ (טו, א)	(א) אֲשֶׁר מִגֹּן צָרִיךְ (יד, כ)
(ב) דַּמְשֶׁק אֶלְיָעָזֶר (טו, ב)	(ב) דַּמְשֶׁק (יד, טו)
(ג) בְּרָכֵשׁ גְּדוֹל (טו, יד)	(ג) רָכֵשׁ (מוזכר בפרק יד חמש פעמים)
(ד) עֹן הָאֱמֹרִי (טו, טז)	(ד) הָאֱמֹרִי (יד, יג)

3. משמעות רצף הפרשיות בפרשת לך-לך (פרקים יג-טו)

סדר הדברים בכתובים שבפרקים יג-טו: ה' מבטיח לאברהם לאחר שנפרד מלוט: "כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם... קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאֶרֶץ וּלְרֶחֱבָהּ כִּי לְךָ אֶתְנַנֶּה" (בראשית יג, יד-טו). לאחר מכן מסופר כיצד אברהם נלחם נגד ארבעת המלכים ומנצח אותם (פרק יד). ואחר-כך בברית בין הבתרים מובאת הבטחה מפורטת על כיבוש ארץ ישראל: "לְזָרְעֶךָ נִתְּנִי אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת. אֵת הַקֵּינִי וְאֵת הַקֵּנִיזִי וְאֵת הַקֵּדְמֹנִי. וְאֵת הַחֲתִי וְאֵת הַפְּרֹזִי וְאֵת הַרְפָּאִים. וְאֵת הָאֲמֹרִי וְאֵת הַכְּנַעֲנִי וְאֵת הַגְּרִגְשִׁי וְאֵת הַיְבוּסִי" (שם טו, יח-כא). על פי הנאמר לעיל קיים קשר ברור בין הפרקים והסיפורים - מימוש ההבטחה על הארץ על ידי אברהם, ונתינת הארץ לו בפועל בברית. תחילה (בפרק יג) ישנה הבטחה כללית על הארץ בלשון עתיד, כשהתנאי הנדרש מאברהם הוא "קום הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאֶרֶץ וּלְרֶחֱבָהּ". יישום תנאי זה בא לידי ביטוי בפרק יד במלחמתו של אברהם להצלת לוט נגד ארבעת המלכים (כמו שנתבאר לעיל) ובהליכתו מאוחר יותר לדרום הארץ - לנגב: "וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר" (בראשית כ, א). לאחר קיום התנאי, באה הבטחה על נתינת הארץ בברית בין הבתרים בלשון עבר - "לְזָרְעֶךָ נִתְּנִי", שפירושה נתינה בפועל של הארץ (רמב"ן שם), בפירוט עשרת העמים וגבולות ההבטחה מצפון לדרום. לכן פרק יד הוא הקדמה לברית בין הבתרים. הוא פותח בלשון "וְיָהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (טו, א), "אַחֲרֵי" - סמוך. ויתכן שלכן נאמרו לאברהם גבולות ההבטחה מדרום לצפון בלבד - "מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת", כי עד לשם הגיע, בצפון - במלחמתו עם ארבעת המלכים ובדרום - במסעיו.

סיכום

מלחמת אברהם בארבעת המלכים אינה רק להצלת לוט. במלחמה זו זוכה אברהם לאחר נצחונו לקניין ובעלות על ארץ ישראל בכל עבר הירדן המזרחי והמערבי. לכן מאריכה התורה בסיפור מלחמת ארבעת המלכים. ברדיפתו של אברהם אחריהם עד חוֹבָה אשר משמאל לדמשק יש רמז לגבולות הנרחבים של הארץ, שהושגו בימי דוד. ולפי ההסבר שהגיע עד "דָּדֹן" הגובלת בפרת הגיע אברהם עד לקצה גבולות ההבטחה שניתנו לו בברית בין הבתרים "מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת" (בראשית טו, יח). משה רבנו בכיבושיו ויהושע אחריו עד דוד המלך וצאצאיו לא עשו אלא שימוש בזכות הקניין שהייתה בידי ישראל כבר מימי אברהם. החזקה בצפון הארץ הייתה על ידי כיבוש, ובדרומה על ידי התיישבות. בברית בין הבתרים קיבל אברהם את הקניין והבעלות על הארץ בגבולות ההבטחה.